

Clockwork Orange

Hur mycket ska ett samhälle skydda sig mot sina våldsammaste medborgare? En titt in i framtiden som speglar vår egen tid.

Åldersrekommendation:

Åk 9 / gymnasiet

En filmhandledning av **Ragnar Berthling**

Clockwork Orange, i regi av Stanley Kubrick, bygger på Anthony Burgess roman och utspelar sig i en nära och våldsam framtid. Men detta perspektiv är delvis skenbart eftersom den också är en satir över nuet och oss själva.

Clockwork Orange är en skrämmande och obehaglig film. Inte så mycket när det gäller våldet, där har vi blivit mer härdade sen sjuttioalet. Men filmen har en förmåga att krypa tätt intill våra allra lägsta instinkter på ett både suggestivt och otäckt sätt och för väl förberedda elever och lärare kan trippen in i framtiden bli en stor filmupplevelse.

Filmens handling

Alex De Large är den karismatiske ledaren för ett gäng unga män, "droogies", som börjar sina kvällar på Korova Milk Bar. Där dricker de mjölk spetsad med den kemiska drogen vellocet. Uppiggade beger de sig sedan ut på stan för att göra sig en rolig kväll. Dessa kvällar består av att råna, misshandla och/eller våldta människor som råkar hamna i deras väg.

Det första offret vi möter i filmen är en gammal alkoholiserad uteliggare som man brutalt misshandlar. Efter att senare ha drabbat samman med ett konkurrerande gäng "droogies" beger sig Alex och hans vänner ut på landsbygden där de finner en ödslig lyxvilla. Genom att säga att det har skett en förskräcklig olycka

En klassisk bild av gängmisshandel ur "Clockwork Orange", starkt omdebatterad på sin tid.

blir de insläppta.

De misshandlar författaren som bor i huset och våldtar hans hustru, alltmedan Alex dansande sjunger "Singin' In the Rain". När Alex kommer hem efter denna "lyckade kväll" försjuncker han förnöjt i sin favoritmusik; Ludwig Van Beethovens nionde symfoni.

När Alex vaknar nästa dag kommer hans övervakare, Mr Deltoid, på besök. Han varnar Alex för att hans leverne kommer att föra honom i fängelse. Alex skrattar bort de dystra profetiorna och beger sig ut på stan. Där träffar han två "devotschkas", unga kvinnor som han tar med sig hem för en liten eftermiddagsorgie.

Senare samma dag samlas gänget och Alex märker att hans auktoritet börjar ifrågasättas. För att sätta sig i respekt märker han en av dem, Dim med sin kniv. Dim böjer sig, åtminstone tillfälligt, för hans ledarskap och de börjar att planera kvällens stöt mot en ensam kvinna, "Cat-Woman" som driver ett hälsoinstitut.

De beger sig till hennes palatsliknande hus men hon går inte på deras standardhistoria om olyckan utan ringer istället polisen. Alex kryper in genom ett öppet fönster och dödar kvinnan men när han kommer ut blir han nedslagen av sina "droogies" och hittas avsvimmad utanför huset av polisen.

Alex döms till 14 års fängelse för mord. Genom en tillfällighet blir han utvald att delta i Ludovico-projektet, en ny metod för att behandla fångar att bli av med sin våldsbemägenhet. Han förflyttas till Ludovico-institutet där han påverkad av droger tvingas att se film efter film full av våld, sex och ondska.

Efter två veckors intensivbehandling får han en direkt reaktion av kraftigt illamående så fort han konfronteras med någon form av sex eller våld. En biverkning av behandlingen är att han också får samma reaktion när han hör sin älskade Beethovens nionde symfoni eftersom han tvingats associera den till nazisternas grymheter under det andra världskriget. Det lyckade

experimentet demonstreras för press och potentater och dagen därpå återfår Alex sin frihet.

Väl ute träffar han på sina gamla "droogies" Dim och George som nu har blivit poliser! De kör ut honom på landet och misshandlar honom svårt. Omtöcknad irrar han runt och hamnar av en slump hos författaren som han och hans gäng en gång misshandlade så svårt att han nu sitter i rullstol.

Författaren som nu lever tillsammans med en medhjälpare (sedan hans fru dött strax efter Alex förra påhälsning) känner först inte igen Alex (som var maskerad vid det förra besöket). Men när han hör honom sjunga "Singin' In the Rain" förstår han vem han fått som gäst och beslutar sig för att hämnas.

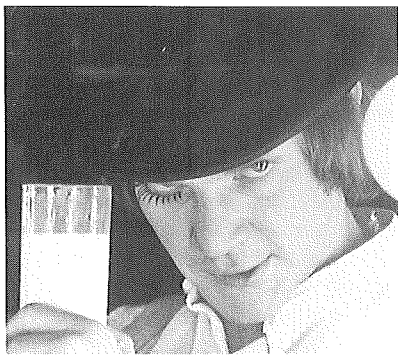
Alex drogas och förs bort till ett hus där han tvingas att lyssna på Beethovens nia. Galen av illamående slänger han sig ut genom ett fönster och skadas svårt.

Under sjukhusvistelsen börjar långsamt effekten av Ludovico-metoden att försvinna. Han får besök av den nye premiärministern som ber om ursäkt för att Alex farit så illa under vetenskapsmännens experimenterande. Efter en drömsekvens där vi bokstavligen ser att Alex är botad kommer hans ansikte upp i helbild och han säger till kameran/publiken "I was cured all right".

Det onda samhället och den onda individen

Clockwork Orange försöker att beskriva och diskutera två former av ondska. Dels det onda samhället som under en tunn fernissa av humanism och framåtskridande visar ett brutalt och totalitärt ansikte. Dels den onda individen som skapats i/av detta samhälle, individen utan medkänsla som är kapabel att lika lättvindigt som man går ut med soporna utföra iskalla våldsbrott.

Om det samhälle som filmen visar är en metafor för vår samhällssituation i dag eller en varning för vart vi är på väg är naturligtvis upp till publiken att avgöra. Alla skildringar av framtiden är ju färgade av den egna tidsandan. Från femtiotalets optimistiska science-fictionfilmer med atomkraftverk både i bilen och villan, till åttiotalets mörka dystopier som *Blade Runner* eller *Mad Max-*

Malcolm MacDowell i rollen som Alex.

filmerna. Det samhälle som skildras i *Clockwork Orange* är uppbyggt av lögnar där myndigheter, vetenskapsmän och opposition (representerad av författaren) styrs av helt andra bevekelsegrunder än den de vill gesken av.

Vetenskapsmännen leker gudar under en täckmantel av att vilja humanisera fångvården. De är ivrigt påhejade av myndigheter med omval i sikte. Den oppositionelle författarens rollkaraktär är en elak pastisch på den förment radikale intellektuelles liv i lyx. Han drivs mer av maktlystnad än av sin idealism. Det är inte svårt att i denna bisarra teckning se paralleller till vår egen tid och vårt eget samhälle?

Alex karaktär är en komplex personlighet med kontraster som både ökar vår fascination och avsky för honom. Hans sätt är kultiverat och han dyrkar Beethoven. Även i relationen till sina offer är han verserat artig innan han misshandlar dem.

Alex språk består av en välformulerad, gammalmodig engelska med rötter i Shakespeare, parallellt med futuristisk slang, som devotschkaung vacker kvinna, gulliver-huvud, spatschka-sömn o s v. Det välvårdade och mjuka i hans sätt att tala, ger honom också ett lätt androgynt drag.

Men hans språk ger också en signal om klasstillhörighet, eller önskan att "klättra på stegen".

Dim och hans andra "droogies" talar också de en ålderdomlig engelska men betydligt mindre välformulerad och med drag av arbetarklass-cockney. Dim använder korta, lite barnliga meningar som till exempel "Bedway is the rightway" och hans sätt att lösa konflikter är med knytnävarna.

Kubrick har själv sagt om filmen att "Alex äventyr är en sorts psiko-

logisk myt. Vårt undermedvetna känner sig lättat i drömmen. Det blir förbittrat över att Alex kvävs och kuvas av myndigheterna, även om förnuftet inser nödvändigheten att så sker." Vi attraheras, enligt Kubrick, undermedvetet av Alex livsstil trots att vårt förnuft inser att sådana individer hotar hela vår existens. Alex blir till det ursprungliga vilddjuret som helt hämningslöst lever ut sina lustar och aggressioner.

Alex karaktär kan följaktligen tjäna som en utgångspunkt för resonemang om människans själva väsen, det onda och det goda i oss. Men hur förhåller vi som publik oss till en "hjalte" som Alex?

Vårt fria val

f Vilket pris anser vi det vara moraliskt försvarbart att betala för att skydda oss mot sådana som Alex och hans "droogies"? Hur mycket kan vi inkräkta på juridiska och etiska lagar utan att begå våld på individens frihet och vår personliga okränkbarhet? Är det etiskt försvarbart att ett samhälle omformar en människas psyke i en positiv, "god" riktning och följdfrågan blir, om han inte får chansen att välja mellan gott och ont, förlorar han då inte sin mänsklighet?

Diskussionen om försvar/straff/ behandling sträcker sig från stymningen av tjuvens hand i de muslimska länder där Koranen är lag, till den dagsaktuella begäran från polisen att man vill föra register över människor som *kan tänkas* ha en anknytning till brottslig verksamhet. Frågan om hur vi skall hantera den grasserande brottsligheten hos vissa MC-gäng är ett annat exempel. Debatten förs inte bara av myndigheter och jurister. I en aktuell undersökning bland svenska gymnasieelever har det visat sig att en stor andel är för dödsstraff.

I *Clockwork Orange* har denna fråga fått en ytterligare dimension eftersom man har uppfunnit ett system, Ludovico-metoden, som via droger och perceptuell stimulans förändrar människans personlighet, från psykotisk våldsvärkare till en ofarlig, icke-våldsbenägen grönsakslik natur. En dröm för fångvården eftersom man slipper hålla internerna under åratals bevakning i dyra fängelser.

Ludovico-metoden blir till en

sorts kemisk religion i ett sekulariserat samhälle där förlåtelse för synderna och pånyttfödelse fås genom droger och behandling i stället för via tro och bikt. Kubricks poäng är att, till skillnad från de flesta religioner eller ideologier där människan själv väljer att söka följa vissa moraliska eller etiska principer, lämnar man här över sin "själ" till vetenskapsmännen att de skall skapa den ideala medborgaren. Inte så oväntat är fängelseprästen den ende som ifrågasätter Ludovico-metodens etiska och moraliska riktighet.

Musik, scenografi och koreografi

Clockwork Oranges regissör Stanley Kubrick är en av de mest mångsidiga regissörerna i filmens unga historia. Han ligger bakom filmer som till exempel *Lolita*, *Årans Väg*, *Barry Lyndon* och *The Shining*, filmer som i sina respektive genrer influerat och utvecklat filmkonsten.

Kubricks trilogi *Dr Strangelove, eller; Hur jag slutade ängslas och lärde mig älska bomben*, *År 2001-ett rymdäventyr* och *Clockwork Orange* handlar skenbart om framtiden och frilägger med närmast kirurgisk precision vår civilisations olika sjukdomar.

Kubrick sägs vara en perfektionist som under sina filmproduktioner kräver kontroll över hela produktionsledet. Han är inte heller känd för varma, intima filmer. I stället skildrar han människor, situationer, relationer och tillstånd med en exakt och närmast klinisk metod. I *Clockwork Orange* är varje sekvens strikt utmejslad och har en strikt estetisk linje.

De många våldsscenerna är musikaliskt koreograferade i en scenografi med rörlig kamera och många klipp. Trots att de skildrar ett brutalt våld är de långt ifrån realistiska. I sekvensen hos författaren och hans hustru är rörelserna hos varje person en del av en rytmisk dans som illustrerar kylan i gängets handlingar.

Den våldtagna kvinnans röda, alltmer sönderklippta mysdress, står i skarp kontrast till de vita väggarna, gängets vita dräkter. Deras bisarra, nästan komiska masker ger scenen ytterligare både suggererande, skrämmande och fjärmande dimensioner. Eftersom man visuellt använ-

der så starka effekter i denna sekvens, dröjer den sig kvar och präglar vår upplevelse av främst Alex under resten av filmen.

I den laddade sekvensen med "Cat-Woman", kvinnan som förestår hälsoinstitutet, blir Alex lek med en bisarr penis-skulptur till en sadistisk "dance macabre" som slutar med att han slår ihjäl henne med den.

Parallellt med koreografi och scenografi använder Kubrick musiken för att ytterligare fjärma oss ifrån det ruggiga innehållet, våldtäkt, misshandel etc. Han vill få oss som publik att intellektuellt bearbeta filmens bärande teman. Genom den tilltalande formen som står i kontrast mot det vedervärdiga vi ser skapas en både förvirrande, förförisk och stark effekt. När de slåss med Billyboys konkurrerande gäng ackompanjeras det hela av en sprudlande wienervals liksom inbrottet och mordet på hälsoinstitutet.

Filmens specialskrivna elektroniska musik accentuerar känslan av framtid till exempel i inledningssekvensen på Korova Milkbar, men i den ser man också paralleller bakåt i tiden. Som den närmast perverterade syntetiska versionen av "An die Freude" på shoppingcentret som ackompanjerar Alex klädd i en slags science-fiction-version av en 1700-tals kappa.

De två mest brutala sekvenserna, uteliggaren och författaren och hans hustru, är utan inspelad musik på ljudspåret. Däremot sjunger uteliggaren i början en gammal visa från det andra världskriget medan han misshandlas och Alex sjunger och dansar "Singin' in the Rain" medan de misshandlar och våldtar författaren och hans hustru.

Valet av denna sjungna musik ger oss tydliga paralleller till 40-talet, något som varnar oss för att filmens tänkta framtid ligger ganska nära vår egen.

Att diskutera:

Filmens centrala tematik kretsar kring frågan om det fria valet, hur vi kan skydda oss mot våldet i samhället och vad det egentligen är som gör vissa av oss till grymma och våldsamma människor.

Fundera över om det finns en fara att skildra våldet på ett estetiskt tilltalande och icke-

realistiskt sätt som i *Clockwork Orange*. Kan vissa människor bli attraherade av detta? Diskutera filmens kärnfråga. Hur långt skall vi som samhälle gå för att skydda oss mot farliga människor som Alex.

Alex är en förfinad, vältalig och i vissa avseenden kultiverad person som uppskattar konst och musik. Fundera över hur det kan komma sig han samtidigt så lättamt kan hänge sig åt brutalt och besinningslöst våld. Har bildning och kultur över huvud taget något samband med att inte bruka våld?

I denna text har jag valt att inte göra några jämförelser med den litterära förlagan. Vill man gå in djupare in i en analys kan det vara fruktbart att jämföra filmen med Burgess roman med hjälp av t ex följande punkter.

I romanen är huvudpersonen Alex betydligt yngre. Diskutera hur detta påverkar upplevelsen av berättelsen. I filmen är vissa delar av romanen utelämnad. Dels ett mord som Alex begår i fängelset och dels en sorts epilög där vi får följa Alex rehabilitering in i samhället. Fundera över varför Kubrick har utelämnat detta och på vilket sätt det påverkar historien.

PRODUKTIONSUPPGIFTER:

England 1971

Originaltitel: *A Clockwork Orange*

Manus: Stanley Kubrick efter en roman av Anthony Burgess

Regi: Stanley Kubrick

Foto: John Alcott

Kostym: Milena Canonero

Klippning: Bill Butler

Musik: Purcell, Rossini, Beethoven, Walter Carlos m fl

I ROLLERNA:

Alex DeLarge - Malcolm McDowell

Mr Alexander - Patrick Magee

Vaktchefen - Michael Bates

Dim - Warren Clarke

Fängelseprästen - Godfrey Quigley

TEKNISKA UPPGIFTER:

Längd: 137 min

Format: Vidfilm

Censur: Från 15 år

Svensk premiär: 26.4.1972

DISTRIBUTION:

Warner Bros, Box 9503, 102 74 Stockholm

Tel: 08-658 10 50, fax 08-658 64 82

zoom